

sosyoloji notları

e-ISSN: 2618-5903

Aralık/December 2021

Cilt/Volume: 5 - Sayı/Issue: 2

sosyoloji notları

Aralık/December 2021

Cilt/Volume: 5 - Sayı/Issue: 2

e-ISSN
2618-5903

İmtiyaz Sahibi / Owner

Cihad Özsöz

Editörler / Editors

Cihad Özsöz

İsa Demir

Cem Koray Olgun

Danışma Kurulu / Advisory Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Doç. Dr. Aslıhan Öğün Boyacıoğlu, Hacettepe Üniversitesi
Dr. Çiğdem Manap Kırmızıgül, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Emre Gökalp, Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Emre Öztürk, Bakırçay Üniversitesi
Dr. Erhan Akarçay, Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Kahraman, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Ferhat Arık, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Gülbin Özdamar Akarçay, Anadolu Üniversitesi
Dr. İlknur Hacısofıtaoğlu, Gedik Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Ali Aydemir, Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Mehmet Çakır, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Meriç Kükrer, Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Mine Karakuş Yetkin, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir Suğur, Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Nalan Ova, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Nurşen Adak, Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz Işık, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Faik Anlı, Ankara Üniversitesi
Dr. Öznur Yaşar, Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Saim Can Beritan, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Şevket Ercan Kızılay, Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel Bozkurt, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Zehra Yılmaz, Yüzüncü Yıl Üniversitesi

sosyoloji notları bağımsız, ulusal ve hakemli ve bir e-dergidir.
Yılda iki kez, Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır.

sosyoloji notları is an independent, national and peer-reviewed e-journal.
It is published twice a year in June and December.

BU SAYININ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF CURRENT ISSUE

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Doç. Dr. Mehmet Ali Aydemir, Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Nalan Ova, Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Nurşen Adak, Akdeniz Üniversitesi

Dr. Şevket Ercan Kızılay, Düzce Üniversitesi

Redaksiyon / Proofreading

Editörler Kurulu

Onur İşci

İngilizce Redaksiyon / English Proofreading

Fatih Özsöz

Sekreteryaya / Secretariat

Ali Mahmud Çelenk

Murat Keser

İletişim / Contact

dergipark.gov.tr/sosnot

sosyolojinotlari@gmail.com

twitter.com/sosnot

Teknik Destek / Technical Support

Cihad Özsöz, cozsoz@gmail.com

Kapak ve Künve Görselleri / Cover and Masthead Images

flaticon.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EDİTÖRLERDEN

FROM THE EDITORS

1

ALİ TANRIVERDİ

TÜRK DÜŞÜNCE HAYATINDA ZAMANSIZ BİR GÖÇ: MEHMET İZZET

A TIMELESS MIGRATION IN TURKISH THOUGHT: MEHMET İZZET

2-17

EDİTÖRLERDEN

sosyoloji notları beşinci cildin ikinci sayısı ile okurlarıyla buluşuyor. Bu sayımız yalnızca bir makaleyle yayımlandı. Bunda dergilerin tarandıkları dizinlere göre tercih edilmesinin etkisi yadsınmaz elbette. Bunun yanında maalesef süreci tamamlanamadığı için henüz dergide yer alamayan çalışmalar da mevcut.

Derginin yayımlandığı platform aracılığıyla yazarlara ulaşan düzeltme taleplerine geri dönülmemesi bu süreçlerin uzamasında etkili olabiliyor. Bunun yanında yeni gelen makalelerin ön değerlendirmesinin yapılması, hakemlere ulaştırılması ve hakemlerden geri dönüş alınması da süreci uzatan faktörler olarak karşımıza çıkıyor. Bu süreçleri yürütürken bizlere hakemlik desteği sağlayan çok kıymetli meslektaşlarımızın emeklerini, onların isimlerine künyede yer vererek karşılıksız bırakmamaya çalışıyoruz.

Tüm dikkat ve özene rağmen hatalarımız da olabiliyor. Nitekim çok kıymetli meslektaşlarımızdan bu konuda bazı geri dönüşler aldık. Bu süreçte bizden kaynaklanan eksiklik ve hatalar olduğunu bu geri dönüşler sayesinde fark ettik. Kendilerine geri bildirimleri için teşekkür ediyor ve oluşan durumdan dolayı af diliyoruz.

sosyoloji notları

TÜRK DÜŞÜNCE HAYATINDA ZAMANSIZ BİR GÖÇ: MEHMET İZZET**A TIMELESS MIGRATION IN TURKISH THOUGHT: MEHMET İZZET****Ali TANRIVERDİ*****Özet**

Bu çalışmada Türk düşünce dünyasında önemli bir yeri olan Mehmet İzzet'in ilmi şahsiyeti, fikir dünyası ve hayatı bazı değerlendirmelerimiz ışığında tekrar ele alınmıştır. Fikir olgunluğunun baharında aramızdan ayrılan İzzet Bey, ardında bırakmış olduğu eserlerin muhtevası incelendiğinde akla ilk gelen düşünce şüphesiz bu eserleri "tekrar tekrar" okuyucu ile tanıştırma fikri olacaktır. Zira ele aldığı konular itibarıyla geliştirdiği fikirler bugün bile düşün dünyamızı şekillendiren kilit taşları olmaya devam etmektedir. Bu konuları ekseriya din, cemiyet, iktisadi felsefe, pedagoji, kadın, moda, siyaset felsefesi, vakıa ve içtimai mefkûre şeklinde çoğaltmak mümkündür. Öte yandan müellifin ilmi seciyesi ve ferdi duruşu, ilmi incelemelerde takınılması gereken objektif bir tutum açısından örnek alınması gereken bir model sunduğundan hayatı ve mizacı da bu yönüyle ilgimizi çekmiştir. Bu makale; İzzet Bey'i ilmi yönden merak eden genç müelliflerle tanıştırmak ve yeniden hatırlatmak amacıyla kaleme alınmıştır. Mezûr çalışmada müellifin hayatı ile ilgili kısa bir girizgâh yapıldıktan sonra onu tanıyan çağdaşların gözünden seciyesi ve mizacı aktarılırken fikir dünyası da özü itibarıyla verilmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışma ele aldığı yöntem itibarıyla müellifin temel çalışmaları ve çağdaşlarının çeşitli dergilerde beyan etmiş oldukları duygu ve düşünceleri üzerinden yapılan yazın taramaları ile neticelendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İzzet, İçtimai Mefkûre, Millet ve Milliyet, Felsefe

Abstract

In this study, the scientific personality, idea world and life of Mehmet İzzet Bey, who has an important place in the Turkish thought world, have been reconsidered in the light of some of our evaluations. Izzet Bey, who left us in the spring of intellectual maturity, will undoubtedly be the idea of introducing these works to the reader again and again when the content of the works he left behind is examined. Because, the ideas that he developed in terms of the subjects he continues to be continue to be the keystones that shape our thinking world. It is possible to reproduce these topics in the form of religion, society, economic philosophy, pedagogy, women, political philosophy, facts and concepts. On the other hand, since the scientific selection and personal stance of the author offers a model that should be taken as an example in terms of an objective attitude that should be taken in scientific studies, his life and temperament also affected us in this aspect. In this study it was handled in order to introduce Izzet Bey to young authors who were curious about science and to remind them again. In the aforementioned study, after making a brief introduction about the life of the author, the world of ideas was tried to be given in essence, while his selection and temperament were transferred from the eyes of the contemporary thinkers who knew him. The study in question resulted in the literary studies conducted on the author's basic works and the feelings and thoughts of contemporary thinkers in various journals, in terms of the method he considered.

Key words: İzzet, Social Ideal, Nation and Nationality, Philosophy

* Doktora Öğrencisi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye. E-mail: tanriverdiali457@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6425-6345

“Milliyetin, ferdi menfaate terki onun idam kararı olacaktır.”

(Mehmet İzzet, 1939)

GİRİŞ

Mehmet İzzet’in hayatı, fikirleri ve ölümünden sonra hakkında yazılanların muhtevasına girmeden önce bu çalışmanın bazı ana hatları hakkında bilgi verilmesi faydalı olacaktır. Öncelikle belirtmeli ki muhtelif çalışma; genç yaşta, fikir olgunluğunun baharında amansız bir hastalığa yakalanıp aniden vefat etmiş olan Mehmet İzzet’in tüm fikir hayatını detaylı bir şekilde verme iddiasında değildir. Zira İzzet gibi genç bir münevverin felsefi ayrımlarını eksiksiz vermek iddiasında bulunmak hem yazara hem de çağdaşlarına haksızlık olur. Çünkü onun fikrîsel mizacı dahi çağdaşları tarafından güç anlaşılmış ve ancak muhtelif birkaç eser üzerinden yapılan yoğun bir çalışma sonucunda düşünsel evrenine girilebilmiştir. Bu duruma sebep olan nedenler, çalışmanın ilerleyen kısımlarında özellikle fikir ve mizacı üzerinden vermiş olduğumuz bilgiler okunduğunda daha iyi anlaşılacaktır. Bu çalışma, Mehmet İzzet’in kısa hayatını onun muhtelif dergilerde yazmış olduğu makaleler üzerinden ortaya koyduğu fikirler üzerinden yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca çağdaşları tarafından ya da daha geç dönemde hakkında yazılmış olan yazıların özgün tarafı okura sunulmaya çalışılmıştır. Örnek vermek gerekirse onun fikir hayatında önemli bir yer tutan “millet nazariyesi-millî hayat” ve bu nazariyeye ilişkin lisan, coğrafya, tarih, kültür, iktisat ve ırk gibi konular hakkında dile getirdiği değerlendirmeler bu anlamda önemli görülebilir. Öte yandan İzzet’in bilim mizacı, yazım tarzı ve vefatından sonra münevver hakkında Hilmi Ziya Ülken, Sadrettin Celal Antel, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Orhan Sadeddin, Mustafa Şekip Tunç, Mehmet Emin Erişirgil ve Ziya Somar gibi daha nice felsefeci/sosyal bilimci ve yazarın ifade etmiş oldukları düşünce ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Çalışmanın içeriğini oluşturan temalar; Mehmet İzzet Bey’in hayatı, hakkında yazılanlar ve fikirleriyle birlikte yer yer değerlendirmelerden oluşmaktadır. Hayatı ve hakkında kaleme alınan düşüncelerin (ilmi şahsiyeti ve seciyesi) öncelikli verilmesinin amacı kendi özgün fikirlerine geçmeden önce okuyucunun zihninde İzzet Bey’in hâkim olduğu bilim tarzı ve mizacı hakkında fikir sahibi olmasıdır.

MEHMET İZZET’İN HAYATI

Mehmet İzzet 1891 yılında İstanbul’da doğmuş ve 1930 yılında yakalandığı lösemi hastalığından dolayı 39 yaşında Berlin’de görevi başında vefat etmiştir. İzzet, kaymakamlıktan emekli olan Nazmi Bey’in oğludur (Gövsa, 1946, s. 198). İlk ve orta öğrenimini İstanbul’da lise öğrenimini de Galatasaray Lisesinde tamamladıktan sonra Hukuk Fakültesine yazılır.

1919'da hükümet tarafından Avrupa'ya öğrenci gönderilmek üzere açılan sınavı kazanıp Sorbonne Üniversitesinde felsefe öğrenimi görür (Çankaya, 1968, s. 1039-1040). Fransa Sorbonne Üniversitesinde öğrenimini tamamlayan İzzet, yurda döndüğü zaman Balkan coğrafyasında bir dizi savaş baş göstermiştir. Bu sebepten 1911-1912'de İstanbul'da Hilaliahmer (Kızılay) Genel Merkezinde yazı işleri şefliği görevine getirilir. 1918 yılına gelindiğinde Darülfünun Edebiyat Fakültesinde Mahmud Zarif Bey'den boşalan müdürlüğe tayin edilir. Bu görevinde sadece üç ay kalır. Bu süreçte Mübadele-i Üsera Komisyonu müdürlüğü de yapmıştır. Daha sonra Tıp Fakültesi ve Mülkiye Mektebi Fransızca öğretmenliği görevini üzerine alır. Fakat 1919'da felsefe tarihi öğretmeni olarak Darülfünun'a tekrar döner ve aynı yıl içinde görevi ahlak öğretmenliğine çevrilir ve beş yıl sonra yani 1924 yılında profesörlüğe getirilir (Eren, 1976, s. 412). İzzet, felsefe öğretmenliği boyunca yurdun fikir hayatında önemli gelişmelere yol açacak değerli eserler bırakır. Bunlardan bazıları Nazari Ahlak, Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat, Yeni İçtimaiyat Dersleri ve Hayat dergisinde yazdığı birçok yazısıdır.

Mehmet İzzet, eserlerinde dogmatizme karşı idealist felsefe anlayışını savunmuş ve Türkiye'de akılcı felsefe anlayışını yerleştirmeye çalışmıştır. Bu süreçte Batılı fikir adamları arasında daha çok G. W. Friedrich Hegel felsefesini izleyen Benedetto Croce ile Baldwin ve B. Spinoza'ya yakınlık duymuştur. Bu felsefi yakınlık onun milliyeti bir realite olmaktan çok, ilmi felsefi terbiyenin ürünü olarak görmesini sağlamıştır (İzzet, 1981, s. 191). 1927 yılından sonraki yazılarında E. Durkheim ve Ziya Gökalp'in sosyolojiye yaklaşımlarını eleştirmiştir. İzzet, özellikle Hayat (1926-27) dergisinde yazdığı yazılarda Türkiye için sürekli demokrasi, ilerleme ve ilmi düşüncüyü savunmuştur (Bayraktar, 1999, s. 197). İzzet, 1927 yılında lösemi hastalığına yakalanmasına rağmen Türk Felsefe Cemiyeti çalışmalarına katılmış, 1928 yılında Paris'te kültür ataşesi olarak görev yapmış ve bu süreçte önemli yazılar kaleme almıştır. Ayrıca İzzet, Kurtuluş Savaşı sonrası var olan fikir dağınıklığını Batı felsefesinin klasik geleneklerine bağlı kalarak aşma gayretinde bulunmuş ve felsefe tarihine olan inancı sebebiyle pragmatizm, Bergsonizm gibi zamanın moda akımlarına şüpheyle yaklaşmış, Alman filozofları olan Immanuel Kant, Hegel ve Schelling'le bunları takip eden filozofların fikirlerine ayrı bir önem vermiştir (Balcı, 2014; Bircan, 2018; Görkaş, 2021). Gençlik yıllarının ilk zamanlarında sosyolojide kendisine hareket noktası olarak gördüğü Gökalp ve onun takip ettiği Durkheim'in düşüncelerinden daha sonra ayrılıp kendine has bir anlayış oluşturma çabası içine girmiştir. Nitekim Durkheim ve Gökalp'te mevcut olan sosyal ve ahlaki determinizm anlayışına muhalefet ederek ferdi hürriyet ve sorumluluk üzerinde durmuştur. Ona göre fert ve cemiyet

birbirinin karşıtı olmayıp aslında birbirilerini tamamlayan iki kavramdır (Topaloğlu, 2003, s. 492).

1930 yılında genç yaşta vefat eden Mehmet İzzet her ne kadar öğrencileri olan Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve diğerlerine oranla daha az eser bıraktıysa da kısacık ömründe kaleme aldığı makaleler, tercüme, kitap ve kitap tanıtım yazıları incelendiğinde ömrünü bilimsel düşünce üretimi noktasında verimli geçirdiği anlaşılır.

Derin, nitelikli ve kapsamlı eserler bırakan İzzet, ufuk açıcı bir yığın kaynak bırakarak genç yaşına rağmen öğrencilerine “üstatlık” yapmıştır (Değirmencioğlu, 1989, s. 4). Bu durumu somutlaştırmak adına Mehmet Emin Erişirgil (1940, s. 76) meslektaş ve yakın arkadaşı için; “[...] yazılarının, onun bilgisinin genişliğini, felsefi kültürünün derecesini göstermekten uzak olduğunu, bıraktığı bunca eserlerinin, bırakabileceği eserler yanında sönük kalacağını[...]” belirtirken onun zamansız ölümünün entelektüel hayatımız için büyük kayıp olduğunu dile getirir.

Yusuf Şerif (1931, s. 2), İzzet’in hastalığını öğrendiği vakit ve ölümüne kadar geçen sürede sergilediği metanetli duruşu şu cümlelerle aktarır:

“Acemane bir mübalağada bulunduğumu hiç zannemeyerek diyebilirim ki İzzet Bey’in ölüm bekleyişi Sokrat’ın ölüm bekleyişinden de üstündür. Çünkü Sokrat, tabii hayatın sonuna ermiş ve parlak, fazilet dolu bir hayatı parlak ve fazilet dolu bir ölümle belki tetviç etmek istemiş olan ihtiyar bir filozoftu: İzzet Bey ise fikri hayatının olgunluk devresinin henüz ilk basamaklarını çıkmış bulunuyordu ve öyle olduğu halde mukadder otuzuncu günü otuz gün değil üç dört yıl şayan-ı hayret bir metanetle bekleyerek onunla artık alakası kalmamış demek olan bu dünyaya ait vazifelerine eskisi kadar, belki eskisinden de büyük bir titizlikle sarılmıştır.”

Mehmet İzzet, 1928’de Paris kültür ataşeliği yaparken üç aylık kısa bir zaman diliminde 1929’da İstanbul’a dönerek Darülfünunda içtimaiyat dersi verdi. Tedavi amacıyla ve görevi gereği tekrar Berlin’e gittiğinde 8 Aralık 1930’da görevi başında vefat etti. Bugün kabri Berlin, Hasenheid’deki Türk mezarlığındadır. Özetle İzzet Bey, Batı kültürüne vakıf olmakla birlikte eserlerinde kendi kültür değerlerini ön plana çıkaran, politik hevesler taşımayan, akılcılığa, hümanist değerlere önem veren ve tenkitçi tavrıyla ön plana çıkan genç bir münevver olarak tanınmıştır (Topaloğlu, 2003, s. 492).

İLMİ SECİYESİ

Bu tema altında İzzet’in ölümünün ardından çağdaşları ve diğer meslektaşlarının gözünden ikincil bir bakış sunulmaktadır. Mizacı, karakteri ve yazım tarzının nasıl olduğuna

dair bu ikincil bakış, bizlere ayrıca İzzet Bey'in kendi akademik çevresinde nasıl anlaşıldığına dair önemli ipuçları verecektir.

Mehmet İzzet'in karşı durduğu ve öncelikle kesin bir dille reddettiği nasçılık (dogmatizm) ve mutabakatçılık onun nezdinde kör bir inanıştan başka bir şey değildir. İzzet Bey'in şuurlu bir iman ve hakikat olarak kabul edilen konular üzerinde yeniden düşünmeye davet eden bir mizacı vardır. Mehmet Servet Berkin (1929, s. 364) onun tenkitli bakış açısını ve dogmatik düşünceye uzaklığını Ziya Gökalp üzerinden şu şekilde açıklığa kavuşturmaya çalışır; “Gökalp'in doğru bulduğunu ispat ve telkin etmek için, İzzet Bey'in ise ispata ve telkine layık bir şey bulabilmek için tefelsüf (filozoflaşma) ettiğini..” belirtir. Servet Bey, İzzet hakkında ifade etmiş olduğu bu hükmü yine İzzet Bey'in (1981 s. 35) yazmış olduğu “Milliyet Nazariyeleri” adlı kitaptan şu ifadelerle ispatlamaktadır;

“...inanmadan evvel bilmek, anlamak ve binaenaleyh tenkit etme ihtiyacımız, hatta bazılarının fikrine göre de hastalığımızdır; birkaç asır evvel şüphe götürmez addolunan, önünde tereddüde müsaade edilmeyen dinin unsuruna, ilmin mebadisine, ahlak ve hukukun tabii zannedilen düsturlarına karşı onları kökünden tahrip eylemek istidadını haiz gözüken bir neden istifhamıyla çıkıyoruz. Kâinat ve hayatın mebde ve meadi mesellerinde, ilmin hakikatinden, ahlak ve hukukun bir hayalden veya kuvvetin keyfi mevzuatında ibaret olmasından şüphe ediyoruz. Bu tereddüt ve emniyetsizlik kalbimizi kemirmekte, din ile ilim karşılıklı çarpışmakta[...].”

Bu anlamda Servet Bey şöyle der: “Gökalp'in felsefesi itibarıyla ‘dogmatique’ olan içtimaiyatı, İzzet Bey'in elinde daha fazla ihtiyatlı ve daha “tolerant” bir şekle girmiştir; bir bakıma, Ziya Bey'den sonra bize ilk defa yeni bir çeşnide içtimaiyat telakkisi getiren İzzet Bey olmuştur.” (Berkin, 1929, s. 364-365).

Mehmet İzzet Bey'in ölümü üzerine Yusuf Şerif'in kaleme aldığı yazı aslında bizlere İzzet Bey'in seciyesi ve mizacı hakkında ciddi bilgiler sunmaktadır. Yusuf Şerif (1931, s. 1-2), İzzet'in ölümünden sonra duygu ve düşüncelerini şu şekilde aktaracaktır:

“İzzet Bey'in ölüm haberi, ilk önce alelade bir havadis gibi gazetelerin dördüncü beşinci sayfalarında intişar etti. Gazetelerimizin bu alakasızlığı teessürümüze yeni bir teessür kattı: İşte, dedik, yüksek zekâ ve seciyeye karşı duyduğumuz meftuniyettin parlak bir nişanesi. Fakat daha soğukkanlılıkla düşünebildiğimiz zaman, matbuattımızı mazur gördük: İzzet Bey, yükseldiğini ilan için davul dümbelek çalan zekâ ve seciyelerden değildi ki onun ölümü velveleli bir heyecan uyandırsın. İzzet Bey, manevi ve fikri yüksekliğinin propagandasını yapmak şöyle dursun, mefkureciliğini izhar etmekten sanki sıkılır ve çok defa onu şüpheciliğin tebessümü altında ve hatta istihzanın dikenleri

içinde gizlemekten zevk alırdı. Görünen, daha doğrusu görünmekten, gösterişten çekinen İzzet Bey'den, görünmeyen hakiki İzzet Bey'e vasıl olmak için onu o dikenlerin arasından sezebilmek lazımdı ve itiraf etmeli ki bu seziş çok defa hayli çetin bir işti."

İzzet Bey'in kendi fikir hayatında en çok çekindiği şeylerden birisi dogmatizmdir. İzzet Bey'in toplum tarafından genel geçer olarak kabul edilen bazı meseleler üzerinden münevverleri yeniden düşünmeye sevk etmesi onu kimi zaman imansızlıkla suçlanmaya kadar götürmüştür. Bu yanlış algıya yönelik Hilmi Ziya Ülken açıklayıcı ifadeler yer verir:

"İzzet Bey'in muhtelif meselelerdeki tereddütleri, şüpheleri hakikate emin olarak vasıl olmak içindi. İzzet Bey, her terkibe ulaşmak için daima bir dava ile bir nakiz-i dava arardı. Fransa'da uzun müddet 'Hamelin' tarafından kullanılmış olan Hegel'in bu eski mantiki usulüne yabancı olan zihinler, onda şüphecilik ve imansızlık aramakla çok büyük hataya düşmüşlerdir. İzzet Bey, 'Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat' adlı eserini de bu gaye ile kendi nokta-i nazardan mütalaa etmiştir." (Ülken, 1931, s. 3-8).

Ülken'e göre İzzet Bey'i eski romantik felsefe anlayışına bağlayanlar Schelling ve Baldwin olmuştur. Ülken:

"Vahdetçi bir felsefe anlayışı, insanı her daim zıtları bir araya getirmeye sevk edecek bir tarzı olduğunu ifade eder. Mademki İzzet Bey'de hâkim olan vahdetçiliktir; o halde elbette o, her fikrin müspet ve menfi tezahürlerini aynı derecede haklı bulacaktır. Her iki kutbu noksan hakikat olarak görmek, onları vahdetin yekpare hakikatinde birleştirmek isteyecektir. Nitekim merhum Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansında Tevfik Fikret ile Ziya Gökalp'ı hürriyet ve zaruretin gelenekçilik ve cezirliğin iki zıt kutbu olarak görmüş; hakikatin yalnız bir tarafta değil, bir vasat-ı adide hiç değil, fakat vahdetçi ve mistik bir gözle anlaşılabilen bir terkipte (sentezde) olduğunu söylemek istemişti." (Ülken, 1931, s. 3-8).

İzzet Bey'in bu tenkitli ve itidalli duruşu ona fikri yönden entelektüel bir derinlik katmıştır. İzzet Bey'in yazılarında takındığı genel tavrında bir ressamın inceliği seviyesinde kelime seçimi ve bir mesele üzerinde onun hakikatine dair kılı kırk yaran bir sorgulama hâkimdir. Nitekim bu yönüyle gerek çağdaşları gerek ise onun adına sunulacak düşüncelere, çalışmanın ilerleyen kısımlarında pekâlâ değinilecektir. Örneğin çağdaşı olan Sadrettin Celal Antel, İzzet Bey'i Avrupa'ya gönderilmek için açılan müsabakalarda tanımıştır. Antel, ilk başlarda İzzet Bey'e ısınmadığını ve mesafeli bir duruş sergilediğini ama onu yakından tanıdıkça kendisinde oluşan ilk izlenimin yavaş yavaş silindiğini belirttikten sonra onun istihza mizacı ve İzzet Bey'in böyle davranmasının arkasında yatan amacı hakkında şunları söyleyecektir:

“İzzet’i müstehzilikle itham etmek doğru olmaz, kanaatindeyim. Çünkü İzzet istihzayı; şahsi gururunu tatmin etmek için gayri şuuiri olarak değil, belki bir ıslah ve terbiye vasıtası olarak müdrik bir suretle kullanıyordu. Gülünç şeylere gülünmeyecek, gülünç iddiaların garabeti herkese hissettirilmeyecek, fikri sahasında herkesin istediği gibi hezeyan etmesine müsaade edilecek olursa tabiidir ki birtakım gemi arslanları meydanı boş bularak istedikleri gibi at koşturabilecekler ve kolay şöhret kazanacaklar, layık olmadıkları mevkilere geçeceklerdir. En nihayet bir otorite tanılarak fikirleri teşviş (bulandırma) ve tağyir (bozma) imkânını bulabileceklerdir. Bu kuvveti elde ettikten sonra onların maskelerini yüzlerinden almak, hakiki mevkilerine indirmek çok güç olur. Bu itibarla istihzayı, fikri hezeyanların cezası olarak kabul etmek mecburiyetindeyiz.”(Antel, 1931, s. 9-13).

Antel, İzzet’in bu eleştirel mizacı hakkında yazının ilerleyen kısımlarında onun hiçbir zaman istihzayı kendi kişisel egosunu tatmin etmek için kullanmadığını fakat bu yönü itibariyle birçok kalp kırmış da olabileceğini belirtir. İstizayı kendi ve çevresindek ilmi noksanlıkları gidermek için kullanmıştır. Bu anlamda tenkide evvela kendinde başlatan mizacı ve ilk önce kendi kusurlarını görmesi onun bu anlamda gayesini ortaya koyar. Celal Bey hatta onun bazı muhasebelerinde kaç defa kendinden bahsederken talebeleriyle yeterli derece ilgilenemediğini ve iyi derecede meşgul olamadığını söyleyerek kendi “kusurlarımızı görmediğimiz vakit talebeden de hiçbir şey beklememizin doğru olamayacağını” ifade ederek kendine bir öz eleştiri getirdiğini de belirtmiştir.

İzzet Bey’in fikri şahsiyeti hakkında bize bilgi veren bir diğer isim şüphesiz İsmail Hakkı Baltacıoğlu’dur. Ona göre bir fikir meselesinde İzzet Bey’in asıl gayesi halletmek değil aslında yeni düşünce vesilelerini araştırmaktır. Onun amacının içtimaiyatta bir ispata vasıl olmak değil, bu müspet şeyin mesellerini göstermek olduğunu söyler. Baltacıoğlu onun bu yönünün ise yazdığı “İçtimaiyatın Noksanları” adlı makalesinde açık bir şekilde görüldüğünü ifade eder. Dahası İzzet Beyin fikri şahsiyeti Darülfünun gençliğine ihtiyatı, basireti, reybilik dercesine kadar ilmi şüphe ihtiyacını öğrettiğini söyler (Baltacıoğlu, 1931, s. 14-17).

İzzet Bey’in hocalık yönünü, öğretme-öğrenme asabiyetinin ölçüsünü ve bu yöndeki karakterini şüphesiz Orhan Sadeddin’in beş sayfalık bir yazısında görmekteyiz. Sadeddin Bey’e göre İzzet, bugünkü garp tarzında, garbın bugünkü usulleriyle çalışan ve garp zihniyetini doğrudan doğruya faaliyetleriyle ve mesai tarzıyla talebesine telkin eden bir Darülfünun hocası idi. Garp zihniyetinin bir ilim adamından talep ettiği dürüstlük, hayırhahlık onda mevcuttu. Hak olduğuna kanaat getirdiği şeyi söylemekten çekinmez ve mesaisini elinden geldiği kadar mükemmel tanzime çalışır ve bu uğurda hiçbir zahmetten kaçınmazdı. Bihakkın vakıf olduğu

Fransızca lisanının mesaisini inkişaf ettirmek için kâfi gelmediğini görünce, yaşı epeyce ilerlemiş olduğu halde, Almancayı öğrenmek zahmetinden de kaçınmadığını belirtir. Ona göre; İzzet Bey Felsefe Tarihini çıkardıktan sonra hastalığına rağmen boş durmamış Höffding'in din felsefesi namı eserini tercüme etmeyle meşgul olmuştur. Bu eseri yayınlamaya ömrü yetmediyse de onun bu mesaisinin hocalık vazifesini son derece titizlik ve alakayla ifa etmek için çalıştığını gösteren güzel bir misal olduğu vurgulamıştır (Orhan Sadeddin, 1931, s. 18-24). İzzet Bey'in bazı sosyal meseleleri değerlendirirken sahip olduğu yöntem ve takındığı bakış açısı kendi dönemi içinde çağdaşları olan meslektaşları tarafından çok yanlış anlaşılmıştır. Bu hususta Mehmet Emin Erişirgil, İzzet hakkında şu ifadelerde bulunur:

“Arkadaşları ilk zamanlarda kuru akidelerden hiç hoşlanmayan bütün meseleleri muhtelif cephelerden görebilen geniş müfekkiresinin kudretini anlayamadılar. Onu her şeyden şüphe eden ve bir sitemi olmayan bir muallim gibi gördüler. Zaman pekâlâ gösterdi ki İzzet Bey her felsefi meseleyi etrafıyla tetkik eden ve onun mahiyetini en iyi bir tarzda anlayan bir zekâyâ maliktir.” (Erişirgil, 1931, s. 33-34).

İzzet Bey'in bu yönü ve asıl gayesi, Sadrettin Celal Antel'in ifadesinde netlik kazanmaktadır. Antel'in “Tan” gazetesinde ifade ettiği açıklamalarına göre İzzet Bey'in kazandırmak istediği asıl nokta, ilim metodunu hâkim kılmaya, ilim havası yaratmaya, gençleri dogmatizmden ve acele tamimlerden uzaklaştırmaya, onlara her ilmi faaliyet için zaruri olan ihtiyatı, basireti ve ilmi şüphe zihniyetini kazandırmaya büyük bir titizlikle çalıştığıdır (Antel, 1939, s. 5). Hilmi Ziya Ülken ise İzzet'in farklı yönlerine vurgu yaparak onun fikir yolunda bazı düşüncelere karşı nasıl bir yaklaşım sergilediğini ve bazı çelişik görülen yönelimlerini ifade etmeye çalışır. Ülken'e göre İzzet'in milliyet anlayışı; “Milliyeti teknik inkişafı, harici şartlarda, ırki ve iktisadi determinizmlerde aramak tamamıyla hatalıdır. O, insani idealin yeni ve son görünümüdür. Bu manada milliyet, insanîyetçiliğin yeni medlulüdür (gösterilenidir) ve ona doğru büyük bir hamledir” şeklindedir. Ülken'e göre İzzet, ilim üzerine kurulan büyük tahminlerin yıkıldığı mütareke zihniyetinin bir filozofudur. Ona göre İzzet'i idealist izaha sevk eden cihet (yön/ taraf), her şeyden evvel Durkheim'in spiritüalist içtimaiyatıdır. “İlmi nazariyeler mevzubahis olduğu zaman septik idi. Fakat kendi idealizmden bahsetmeğe başladığı zaman dogmatikdi. İzzet; ilmi plüralizm'e aleyhtardı yani manevi ilimleri tabii ilimlerden müstakil (bağımsız) bir saha olarak kabul etmek istemiyordu.” (Ülken, 1939, s. 929-938). Ülken'e göre Durkheim sosyolojisinde esas olan ruhtur ve tüm içtimai müesseseler iptidai bir dini hayattan türemiştir. İzzet Bey'in bu yarı ilmi spiritualist izahıtan romantik idealizmin ötesine geçmesi hiç de zor değildir. Böylece spekülâtif sahaya iltica ile tüm ilmi icaplarından tamamen uzaklaşabilmiştir. Mehmet İzzet'te tüm ilmi deliller sıçrama taşı rolünü oynuyordu ve

böylece güya ahlak bilimlerine karşı metafizik seddi muhafaza maksadıyla idealizme yol veriyordu. Bu yüzden İzzet Bey ilmi nazariyelerde bir bilim insanı olarak septik, lakin idealizmden bahsedildiğinde dogmatik olduğunu ifade eder (Ülken, 1940, s. 145-149). İzzet Bey’i bir de yakın arkadaşı ve aynı zamanda meslektaşı olan Mustafa Şekip Tunç’tan aktaralım. Zira Tunç’un onun vefasına hürmeten yazdığı metinde bizlere İzzet Bey’in karakterini, ruh halini, düşünsel dünyasını ve mizacını en kısa ve bir o kadar da net bir şekilde verebilmektedir. Mustafa Şekip Tunç (1940, s. 72-75), İzzet hakkında şunları söyler:

“Yakından tanıdığım meslektaşlarım arasında bu nazik ve esaslı temeli en iyi duymuş ve kavramış arkadaşların başında İzzet Bey geliyordu. İzzet Bey dendiği zaman talebede ve meslek arkadaşlarında uyanan ilk intiba onun son derece ciddi, çalışkan, araştırmacı ve şuurlu bir profesör, titiz bir âlim, daima şüpheden hareket eden ve bu şüphesini halletmek için redüksiyona kadar gitmeğe çalışan vicdanlı bir mütefekkir olduğundan kimsenin şüphesi olmamasıydı. Hatta ciddiyet ve şüpheciliğin titizlikleriyle talebe ve arkadaşlarını tehekküm fiskeleri ile incitmeyi bile göze alır, hafif ve dogmatik düşüncelere olan tahammülsüzlüğünü acı tebessümlerle cezalandırmaktan adeta mazoşist bir zevk duyardı. İyi hazırlanmamış fikir cüretlerine karşı bir arı gibi atılarak tenkit ve tehekküm iğnesini batırmadan rahat edemezdi. Herkesi kendi gibi çalışkan, titiz, şüpheci görmek ister, bunları bulamayınca deruni bütün isteklerine rağmen merhamet ve şefkat hareketlerine cesaret edemezdi. Hele gevşeklik, tembellik, dikkatsizlik, sözünde durmamazlık onun kara kedileri idi. Çalışkan, muntazam, dürüst talebelerden hayalinde ideal tipler yaratarak dikkat ve sempatisini onlara bağlamayı sever, fakat bunları bulamaz veya göremezse yumuşak ve halim çehresinde kasavet çizgileri belirmeğe, ciddi ve afif (temiz/dürüst) şahsiyetinin bütün umacıları kuvvetli kaşlarının altında toplanmağa başlar. Kendi kendisine karşı olan biaman ciddiyeti artık bütün acılığıyla taşmış, zehirli bir gülümseme olmuştur. Kimseyi methetmediği gibi metholünmaktan da son derecede alınır. İşgal ettikleri mevkileri azımsayan veya bin bir vesile bularak şikâyet edenlere hayretten dönmüş gözlerle bakar vazife ve meslek aşkının uğradığı bu tereddiyi (yozlaşmayı) acı bir latife ile iğneler.”

İzzet Bey’in vefatından sonra çağdaşları ve meslektaşları tarafından hakkında birçok yazı kaleme alınmıştır. Bu yazılar bazen sadece onun seciyesine odaklanır, bazen fikir olgunluğunun çağında hayatını kaybetmesi üzerine ilim camiasında bıraktığı boşluğa duyulan hasret veya özleme ilişkindir. Bazen de ardında bıraktığı makale ve yazılar üzerinden fikir belirtilen metinler olmuştur. Fakat şüpheşiz onun felsefi kültür derecesinin ne kadar büyük olduğunu onu ancak yakından tanıyanlar fark etmişlerdir. Yakın arkadaşı olan Mehmet Emim

Bey bu hususta şöyle der: “İzzet Bey’in bıraktığı eserler onun bırakabileceği eserler yanında çok sönük kalmıştır. Ondaki cevher, ondaki bilgi eğer tabiatın zulmüyle toprak altına gömülmemiş olsaydı gelecek nesil çok değerli yazılarını okuyacak ve onu bir âlim, bir feylesof olarak muhakkak çok sevecekti.” (Erişirgil, 1940, s. 76-77).

FİKİR DÜNYASI

İzzet Bey birçok muhtelif konuda görüş ve düşüncelerini belirtmiş olsa da üzerinde en çok durduğu konu, şüphesiz millet ve milliyet anlayışıdır. Onun söz konusu muhtelif konulara bakış açısı ve değerlendirmeleri başta da ifade ettiğimiz gibi inanmadan evvel bilmeyi, anlamayı ve en önemlisi de tenkit etmeyi gaye edinen bir tarzdadır. Çağdaşlarına göre de bu anlayış adeta İzzet Bey’in bir hastalığıdır. Zira İzzet Bey, birkaç asır önce şüphe götürmeyen veya tartışılmasında bile tereddüt görülmeyen konuların kendi zamanı içinde nasıl da doğruluğunun ve yanlışlığının ortaya çıktığını tekrar tekrar ifade eder. Bu anlamda genç münevverlerin ilmi konularda hataya düşmemeleri için istihza (ilmi noksanlıkları gidermek anlamında) ve bilhassa ilmi şüphe bakışını edinmeleri gerektiğini birçok yazısında vurgular.

Ona göre ilim camiasın içine düştüğü en büyük gaflete dair: “Doğrunun, güzelin, hayrın, doğru, güzel ve hayra olan imanın kıymeti, milletin menafi’yle (menfaatleriyle) veya meyliyle ölçülüyor. Doğru söz, milletin işine uygun gelen, güzel sanat milli zevke yaraşan, ahlaki hareket, milli örflere tevafuk edendir (uyandır) zannolunuyor.” diyerek bu alanla ilgili eleştirilerini sürdürür. İzzet (2018, s. 80), bu tartışma üzerine milliyet nazariyesinin hakiki manasını, unsurlarını, kıymetini ve gayesini münazaraya açar. Bu konuyu tartışmaya açarken tenkitli mizacıyla devlet adamlarının milliyet hissini ve Gökalp’in milliyet fikrini şu şekilde eleştirir:

“Güzel ve mu’tena (özenilmiş) çiçeklerin gübreden yetişebileceğini düşünmek ne hazin şey! Fakat fayda umduğu vakit, milletlerin istiklalinden dem vuran, işine uymayınca bu prensibi hemen unutan devlet adamı ile halkın ve halkın rağbetini kazanmak için mevzu’una milli renk veren sanatkâr nazarlarında milliyet düsturu (ilkesi), kıymeti ve hakikati faydasıyla ölçülür bir zarif hayalden başka bir şey değildir. Harpte muvaffakiyeti temin eden top gibi, teyyare gibi milliyet mefkûresi de kavgayı kazanmak için bir vasıtaadır. İnsanın topa esir olması anlaşılamayacağı, topun ancak menfaat temini için vasıta olarak icabında kullanılması, icabında da hatta düşmana bırakılması lazım geldiği gibi, siyaset adamı da milliyet düsturunu kâh kendi hesabına, kâh düşmanın hesabına, herhalde yalnız bir menfaat emeliyle kullanır. İnsan için hakikat menfaatten ibarettir, ebedi hakikat olmaması ebedi menfaatin olmamasından ileri gelir.

Menfaat değişince hakikat değişir, bugün doğru addolunan milliyet prensibi yarın hata levhasında teşir olunur. Milliyet hissi, fırsat düşünce düşmana karşı isti'mal edilmesi (kullanılması) lazım gelen bir güllüdür. İşte, devlet adamının ameli (pratik) kanaati..."

İzzet Bey'in, bu sözleri Gökalp'in hangi anlayışına yönelik söylediğini ifade etmek gerekir. Gökalp "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı eserinde şöyle bir milliyet fikrinden söz eder: "Milliyet fikri... İslam âlemin son ümidi olan Osmanlı Devleti'ni yüz seneden beri parçalayan manevi bir mikrop... Bu içtimai kuvveti biraz da İslamlığın, Osmanlılığın menfaatinde istihdam etmek... Sırası İslam âlemine geldi. Milliyet fikri mahkûm bir kuvvetin mahkûmiyetten kurtarılması için kullanılan bir silahtır." (Gökalp, 1918, s. 60-63). Cavit Orhan Öz'e göre İzzet Bey, Gökalp'in bazı fikirlerini tenkit etmekle kalmaz, çok defa onları tamamlayarak daha geniş bir mefhumla doğru yükselmek için beşeri zaviyeden milli hayatı tetkik etmeğe çalışır (Öz, 1942-1943, s. 119-121). Bu hususta Halil Açıkgöz: "Doğru veya yanlış, yalnız düşünene ve düşünceye hürmetkârdır. Hatta pek çok noktada dogmatik olduğu halde bile Gökalp'a hayrandır. Ama bu hayranlığı, hiç kimseyi tenkit ve tahlil etmekten onu alıkoyamamıştır." şeklinde onun tenkidi elde bırakmadığını vurgular (Açıkgöz, 1981, s. 11-13). İzzet Bey, konu bahsinde tartışacağı milliyet fikri hakkında tenkitli bir giriş yaptıktan sonra asıl gayesinin milliyet fikrinin manasını siyasi menfaatlere göre değil, beşeri kıymetlere nazaran tayin etmek olduğunu ifade eder. Kendi çağdaşları ya da kendisinden önceki münevverlerin milliyet fikri üzerine getirdiği görüşlerden sonra kendi fikrini ortaya koyar. Öncelikle milletin temeli ırk, lisan, din yoksa toprak veya iktisadi menfaat mi, hars, irade ve seciye mi gibi sualler üzerinde durur, daha sonra kendi milliyet fikrinin tartışmasına girer (İzzet, 1981, s. 80).

İzzet Bey, bir mefkûre olarak milliyet fikrinin kâh ırk, kâh lisan, kâh toprak, kâh iktisat veya tarih hudutları ve kayıtları dâhilinde hapsetmek isteyen siyasi tahakkümden kurtulmasının gerekliliğini düşünür (İzzet, 2018, s.86).

İzzet Bey, Zangwill'e atıf yaparak "millet" ve "milliyet" olarak bu iki kavramın birbiriyle karıştırılmaması gerektiğini belirtir. Yani bir millet, muhtelif milliyetleri ihtiva edebilir (Zangwill, 1918'den akt. İzzet 2018, s.86-87). Burada millet, mevcut ve müesses (kurulu) devletlere göre belirleniyor. Bunu belirledikten sonra İzzet Bey şu soruyu sorar: "Milli vazife, devleti teşkil eden Milet'e mi yoksa devletin teşkil etmesi lazım gelen Milliyet'e mi aittir?" Bu sorudan sonra millet kelimesini devlet esasına göre değil, milliyet esasına göre tartışır. Ona göre millet hayatı, devlet hayatından ibaret değildir. Çünkü edebiyatı ile doğan milletlerin de mevcut olduğunu ifade eder. Bu durumu, bir örnekle "Çekler milli sahada siyasi varlıklarını idrakten evvel edebi varlıklarını idrak etmişlerdir." şeklinde izah eder. Ve netice itibarıyla milli cereyanı

yalnız siyasi safhadan görmemek gerektiğini örneğin Alman edebiyatına milli bir çeşni veren dâhilerin siyasette milli bir birlik taraftarı olmadıklarından bahseder (İzzet, 2018, s. 86-87). İzzet Bey, Zangwill'in daima mevcut olabilecek bir milliyet anlayışına karşı bir itirazda bulunur. Zangwill'in ortaya attığı fikre göre milliyetin son asırların bir ürünü olmadığını Ahd-i Atik'te (Yahudilerin kutsal kitabı) millet kelimesinin beş yüz defadan fazla tekrarlandığını söyler. Fakat İzzet Bey Zangwill'in İbrani Lisanında “goyim” kelimesini millet kelimesinin bugünkü manasına eş anlamlı saydığını fakat bu “goyim”lerin ekseriya bazı aşiretlerden ibaret olduğunu itiraf ettiğini belirtir. Dolayısıyla Zangwill'e karşı pek kuvvetli bir itirazda bulunarak bir kelimenin eski olmasının o kelimeye bugün verilen mananın ve bilhassa ehemmiyetin de eski olmasını gerekli kılamayacağını söyler (Zangwill'den akt. İzzet, 2018, s. 89). İzzet Bey, bu tetkiklerde bulduktan sonra tartışmaya açtığı diğer bir konu “eski vatan” ve “yeni vatan” şeklinde yaptığı ayırım olacaktır. Wastermarck'e atıf yaparak onun görüşlerini şöyle aktarır:

Roma İmparatorluğu'nda ilk Hıristiyanların vatan muhabbetinden tamamen mahrum olduklarını kabul eder. Ona göre bu Hıristiyanlar, Yahudi memleketini sevmezlerdi. Galile'yi unuttular, ne Roma'nın ne de Yunan'ın şerefiyle meşgul oldular. Yönetici kendilerine vatanların ne olduğunu sorduğu vakit, “Ben Hıristiyan'ım” cevabını verirlerdi (Wastermarck, 1909'dan akt. İzzet, s.96-99).

İzzet Bey'e göre Wastermarck'ın ifade ettiği bu his, İslam'da uzun müddet hâkim olan hissini aynıydı; hakiki Müslim için vatan bir tektir, milli sistemler gibi çeşitlilik kabul etmez. İslam diyarı bütün vatandır ve onun haricindeki topraklar ise ancak cihat alanıdır. Devamında Şark cenahında Namık Kemal'in kahramanı İslam Beğin hayalinde yaşayan vatan ile bugünkü Türk'ün vatanını mukayese ettikten sonra orta çağda bir Milet'in olmadığını ancak krallığın olduğunu gerektiği vakit baronların keyf ve ihtirasları uğruna kralın tarafına geçebildiklerini ifade eder. İzzet Bey'e göre eski vatan anlayışı ancak hükümdara olan sadakat hissi ile ortaya çıkardı. Yani kısaca eski vatan muhabbeti bilhassa hükümdar sülalesine muhabbettir. Fakat yeni vatan pek farklı bir şeydir. Zira on dokuzuncu asırda milliyet fikri, siyasi hürriyet ve demokrasi fikriyle müttefik olduğunu ifade eder. Ne hanedana sadakat, ne eski ve müphem manasına gelen vatan muhabbetinin bugünkü millet mefkûresini tüketemeyeceğini ifade eder. Ona göre menfaat geçici olup milliyet ise devamlıdır. Menfaatin şartları var iken milliyet mefkûresi bize mutlak olarak emreder ve bizden sonu gelmez fedakârlıklar ister. Onun içindir ki İzzet Bey, milliyetin ferdi menfaate terkinin onun idam kararı olacağını vurgular (İzzet, 2018, s. 96-99). İzzet Bey millet ve milliyet tetkiki ve bu alana getirdiği nazariyeleri; “Milliyet-Irk”, “Milliyet ve Coğrafya Şartlar”, “Milliyet ve İktisat”, “Milliyet ve Lisan”, “Milli Seciye”, “Milli Anane ve Tarih”, “Milli Hars ve Medeniyet” son olarak “Milliyet ve Din” şeklinde geniş birçok konu

ile ilişkilendirerek izah etmeye çalışır. Örneğin “Milliyet ve Din” ilişkisinde şöyle der: “Dinin ruhi, enfüsi (sübjektif) hissiyat ve irademize hitap eden safhası dikkate alınırsa milliyet duygusunun böyle bir dindarane hissine kimsenin itiraz edemeyeceğini söyler. Bunu da edebiyatta bir örnek vererek şöyle temellendirmeye çalışır: Charles Maurras’ın, vatanperverliği, muhtelif akidelere malik vatandaşların müşterek kilisesi şeklinde ifade ettiğini söyler. Aynı şekilde Henry Lavon Amien’in muharebe münasebetiyle şunları yazdığını söyler: Muharebe meydanlarında beşeriyetin büyük ayan-i dinisi icra olunduğudur (İzzet, 2018, s. 202-203). İzzet Bey, yukarıda ifade etmiş olduğumuz Milliyet’in diğer tüm muhtelif konularla olan ilişkisini derin bir tetkik ve tartışmanın içine çeker. Zira onun seciyesi doğru veya yanlış değil ancak muhtelif bir konu hakkında derin tartışmalara izin verir. Onun ilm-i şüphe tarzı burada da tüm yönleriyle bizlere görünmektedir.

İzzet Bey’in makaleleri üzerinden bazı fikirlerini aktarmak gerekirse o, toplumumuzun sanat yönüyle geri kalmasının temelinde dini noksanlıklar arar. “Kuran ve İsyân” adlı makalesinde Halil Nimetullah Bey’in çalışmalarına atıf yaparak önce onun şöyle dediğini belirtir: “Her milletin orijinal bir harsı, binaenaleyh bedii şaheserleri olmalıdır. Bize de Ruslarınki gibi bir mümtaz edebiyat, Almanlarınki kadar derin bir musiki, İtalyanlarınki kadar parlak bir mimari ve ressamlık, İngilizlerinki kadar felsefi bir temaşa lazımdır.” (İzzet, 1928, 169-172). Gönlündeki mefkûreyi bu şekilde açıkladıktan sonra bu eksikimizi bildiğimiz halde bir türlü tamamlayamadığımızdan yakınıdır. Bu durumun ana sebebini ise şu şekilde açıklar. Günümüzde güzel sanatlarla meşgul olanların göz ardı ettikleri veya önemsemedikleri ana nokta; tarihte önemli eserlerinin tümünün bir dini rengi olduğu gerçeğidir fakat dine karşı bir ilgi beslemediklerinden bugün aynı estetiği göremediğinden yakınıdır. Mimar Sinan’ın yaptığı bir camiye namaz kılmaya giden, bir ölüsü için mevlit okutan kimselerde bedii tahassüs haddinin asgariye indiğini ve sanat eserini yaratan ve temaşa edenin, koyu mümin olmak değil, belki sadece dini mevzularla alakadar olmasının yeterli olacağını belirtir. Daha sonra Alman filozofu Hegel’e atıf yaparak onun şu düşüncesini aktarır: “Trajedi, hayrın şerre karşı mücadelesinden değil, hayrın hayra karşı mücadelesinden çıkar”. Bu sebepten İzzet Bey, bu mücadeleyi bize gösterenin ise daima din olduğu söyler. Çünkü ona göre din, maziyle irtibatlı olduğu kadar geleceğe de ümitle atılmamıza yardımcı olur. O demokrasi, hürriyet, ilim gibi umdelere sarılarak atıya itminan (güven) ile bakan bugünkü asri adamın da bir bakıma dindar olduğunu belirtir. Ona göre mazideki din hayatını bize tasvir eden sanatkâr, aynı zamanda bu gibi bir dindarlığın da teveccühümüzü cezbedeceğini vurgular (Değirmencioğlu, 2002, s.169-171). İzzet Bey’in netice olarak vurguladığı nokta, din ile motive olan sanatkârın bu vesile ile

aldığı cezbedici ilham ve ruhu tamamiyle eserine aynı derecede yansıtabileceğine olan inancıdır.

İzzet Bey'in ilgilendiği diğer bir merak alanı ise şüphesiz felsefedir. Bu hususta bir anısını şöyle aktarır: “İyi bir tesadüf sayesinde Yusuf Akçura Beyi tanımaya muvaffak olmuşum. Bana hem sert, hem sevimli olan tavrıyla: ‘Ne tahsil ediyorsunuz?’ dedi. ‘Felsefe’ cevabını alınca hükmünü kat’iyyetle ifade etti. ‘Bize filozof değil, demirci lazım.’. Bilmem bu söz tesiriyle midir o zamandan beri başkalarına felsefeden bahsetmeğe heves duysam da söylemekten korkarım.” İzzet Bey bu anısından sonra memlekette felsefeye merakın aslında nasıl arttığından bahseder ve tercüme eserlerin nasıl arttığını vurgular (Değirmencioglu, 2002, s. 165).

İzzet Bey'in fikir dünyasına daha iyi inebilmek ve anlamak için şüphesiz onun “vakıa” ve “mefkûre” kavramları üzerine getirmiş olduğu önemli tetkik ve değerlendirmelerine değinmeden geçmek olmazdı. Öncelikle İzzet Bey dünyanın bizim keyfimize göre dönmediğini veya diğer insanların bize itaat etmeye mecbur olmadıklarını bilmenin faydalı bir şey olduğunu belirtir. Fakat en kutsi ve saf arzuları ve emelleri beslediğimiz alanda ya tabiatın sert kanunları ya da cemiyetin bizlere hâkim olma düzeni gibi bir mukavemetle karşılaşarak “olmaz!” cevabı almamızın bizleri derin bir üzüntüye düşüreceğini belirtir. Bu durumu açıkladıktan sonra “vakıa” ile “mefkûre” zıtlığından bahsetme gayesini açıklar. Ona göre sadece dini alanda değil, fakat bedii, ahlaki, ilmi alanlarda bile olay ve idealin zıtlığı görülür. İnsan güzel olanı tasavvur ederken çirkinlik görür, insan hayır isterken dünyada şerhlerin var olduğunu vurgular. İnsan hakikati ararken ekseriya olaylar görüntüsel olup bizi aldatır. Fakat zaman zaman insanı üzüntüye düşüren bu feci ve geçici zıtlık, kesin ve net değildir. Eğer dış âlem yani sosyal hayat, bizim kendisine yönelttiğimiz bütün isteklere daima ret cevabı vermiş olsaydı, hayatın devamı mümkün olmazdı. Bundan dolayı İzzet Bey, insanların mefkûreleri ile dış âlemin olayları arasında, kâh dargınlık, kâh barışıklık şeklinde cereyan eden sürecin barışıklığa doğru yol aldığını ifade eder. İzzet, yaşadığı dönem itibariyle düşünerek tabiatın son elli yıl öncesine kadar topluma/insanlığa hizmet etme düşüncesinin şüpheli olduğunu söyler. Eski zamanlarda insanlar, kendi emellerini geceleri sessizlik içinde parıldayan yıldızlara bakarak gülümser yüzlerle sezmişlerdir. Fakat İzzet Bey'in, bugün bütün tabiat kuvvetlerinin insan idealleri hizmetine girmek için adeta bir müsabaka içinde olduklarını belirtirken vurguladığı nokta, tabiat ve cemiyet kuralları veya kanunları ile olan uyumdur. Bu hususta düşüncelerinin devamında Tevfik Fikret ve oğlu Haluk'u örnek vererek cemiyetin yapısına yönelik Ziya Gökalp'in tasavvurunun aksine ferdi girişimin de var olduğunu belirtir. Zira Tevfik Fikret'in oğlu olan Haluk'a: “Hak bildiğin bir yolda yalnız gideceksin.” sözüyle mesajı net olmuştur.

İzzet Bey buradaki ferdi girişimi açıklamak için bir mefkûre sahibi olan Tevfik Fikret'i örnek göstererek mefkûre sahibi birinin küskün, ihtilalci, bomba ile hücum eden ve bu eyleme karşı dayak ve hakaret ile muamele gören bir zıtlığı vurgular (İzzet, 1989, s. 115-120). Özetle ona göre; mefkûre ile olay fert nazarında tam bir zıtlığı ihtiva eder. Yani olan ile olmasını istediğimiz bir başka deyişle arzu ettiğimiz ile gerçekler arasında tabiat ve cemiyet kanunlarının baskı ve tahakkümünü göstermeye çalışmıştır.

SONUÇ

Mehmet İzzet, Türk fikir hayatının beslenebileceği felsefi kaynağı oluşturabilmiş, toplum ve cemiyet hayatı hakkında çarpıcı fikirler sunabilmiş önemli bir sosyologdur. İzzet, bireyin toplumla birlikte ele alınması gerektiğini ifade etmiş ve “cemiyet ve fert”, “muasır ve cemiyet” gibi konular hakkında derin çözümler getirmiştir. Onun amacı, bir fikre karşı yeni karşıt bir fikir getirmek yerine var olan fikrin derin muhakemesini yapmak ve söz konusu fikri geliştirmek adına eksik yönlerini ortaya koymak üzerine kuruludur. Sığ ve çözümlenmesi yapılmamış fikir ve düşünceleri, bulunduğu ortamda bazen istihza edebilmiştir. Fakat bu alaycı duruş, kendi benliğini veya bakış açısını yüceltmek için değil, aksine çevresinde fikir sahibi olarak gezenlerin eksiklik ve yetersizliklerini bulmalarına yardımcı olmak ve daha derin çözümlerle düşüncelerini gözden geçirmelerini sağlamak içindir. İzzet'in bu anlamdaki bakış açısı, kimi zaman meslektaşları tarafından yanlış anlaşılabilmiştir.

İzzet, devlet olarak ifade edilen oluşumu salt bir milletin hukuksal oluşu olarak görmüş, aynı şekilde milliyet anlayışını da salt bir iradenin dışavurumu olarak görmüştür. Dolayısıyla bir milletin kalkınması için fikri bağımsızlığa önem vermiştir. Birçok konuya derin felsefi çözümler getirebilen İzzet, beslendiği felsefi düşünce temellerini genelde Alman idealist felsefi anlayışından almıştır. Fakat o Alman idealist felsefi anlayışından beslenirken geldiği toplumun saha gerçekliklerine sırt dönmemiştir. Bu anlamda düşünce biçimi olarak sosyolojiyi kuramsal fikrin temeli olarak görmüş, uygulayıcı araç olarak ise siyaseti önermiştir. Yani cemiyette yer alan düşüncelerin uygulama aracı siyaset iken sahası ise teşkilatların kurulması ve sınıflandırılmasıdır.

Kısacası Mehmet İzzet, Türk Felsefe ve Sosyoloji tarihi açısından yeniden hatırlanması gereken ve düşünüş tarzı olarak da yeniden gözden geçirilmesi gereken önemli bir ayrıntıdır. Onun bireyci ve bağımsız düşünüş tarzı bizlere bağımsız yeni fikirlerin filizlenmesi açısından cesaret veren aynı zamanda ufukları zorlayan bir düşünüş tarzı ve kaynak sunar. Zira onun ilmi seciyesi, doğru veya yanlış salt düşünceye ve düşünene hürmetkârdı. Yakalandığı lösemi hastalığından dolayı erkenden aramızdan ayrılan İzzet Bey, Türk mütefekkir hayatının görevi

başında kaybettiği önemli bir simasıdır. Bu makale, onun ilmi seviyesi biyografik anlamda genç kuşaklar tarafından birazcık tanınması açısından küçük bir katkıyı içermektedir. Hatırasına hürmetle.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, H. (1981). *Mehmet İzzet, Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* (3. b.). (H. Açıkgöz, Dü.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Antel, S. (1931). İzzeti Niçin Taziz Ediyoruz? *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII(5), 9-13.
- Antel, S. C. (1939). Mehmet İzzet'in Hayatı, Eserleri ve Hizmetleri. *Tan Gazetesi*, 5.
- Balcı, M. (2014). Sistem ve/veya Eleştiri: Mehmet İzzet'in Sosyoloji Anlayışı. *Sosyoloji Dergisi*(28), 171-194.
- Baltacıoğlu, İ. (1931). Mehmet İzzet Bey: Fikri Şahsiyeti ve Hizmeti. *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII(5), 14-17.
- Bayraktar, D. (1999). *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi* (Cilt 2). İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- Berkin, M. (1929). Dogmatizme Karşı. *Hayat Mecmuası*(V/123), 364-365.
- Bircan, U. (2018). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Türk Düşünürü: Mehmet İzzet. *Dicle İlahiyat Dergisi*, XX(2), 42-53.
- Çankaya, M. (1968). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. Ankara: Mars Matbaası.
- Değirmencioğlu, C. (2002). *Mehmet İzzet(1891-1930) ve Ulusal Sosyal Felsefesi* (1 b.). (C. Değirmencioğlu, Dü.) Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- Eren, H. (1976). *Mehmet İzzet*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Erişirgil, M. (1931). Zavallı İzzet Bey. *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII(5), 33-34.
- Erişirgil, M. (1940). *Mehmet İzzet*. İstanbul: İş Mecmuası.
- Gökalp, Z. (1918). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Yeni Mecmua.
- Görkaş, İ. (2021). Mehmet İzzet'in Kayıp Eseri 'Ahlak'. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I(37), 549-590.
- Gövsal, İ. A. (1946). *İzzet Mehmet*. İstanbul: Yedigün Neşriyat.
- İzzet, M. (1928). Kur'an ve İsyân. *Hayat Mecmuası*, 2(35), 169-172.
- İzzet, M. (1981). *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* (2 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İzzet, M. (1989). *Makaleler* (1. b.). (C. Değirmencioğlu, Dü.) Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- İzzet, M. (2018). *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* (4 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Orhan Sadeddin. (1931). Mehmet İzzet: Kimdi ve Bize Neydi? *Darülfünun Edebiyat Mecmuası*, VII(5), 18-24.
- Öz, C. (1942-1943). Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat(Kitap Değerlendirilmesi). *Değirmen*, 119-121.
- Topaloğlu, A. (2003). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 28). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tunç, M. (1940). Mehmet İzzet. *İş Dergisi*, VI(23-24), 72-75.
- Ülken, H. (1931). İzzet Bey. *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*(VII/5), 3-8.
- Ülken, H. (1939). Türkiyede İdealizm Temayülü. *İnsan Dergisi*, II(12), 929-938.
- Ülken, H. (1940). Mehmet İzzet ve Bazı Tenkidi Görüşler. *İş Dergisi*, VI(23-24), 145-149.
- Yusuf Şerif. (1931). Mehmet İzzet Bey'in Ölümü. *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 1-2.